

Mazurek, Wojciech

Wyniki badań i nadzorów archeologicznych w Chełmie w 1995 - 1996 roku przy ul. Lubelskiej 11-13

Archeologia Polski Środkowowschodniej 2, 167-173

1997

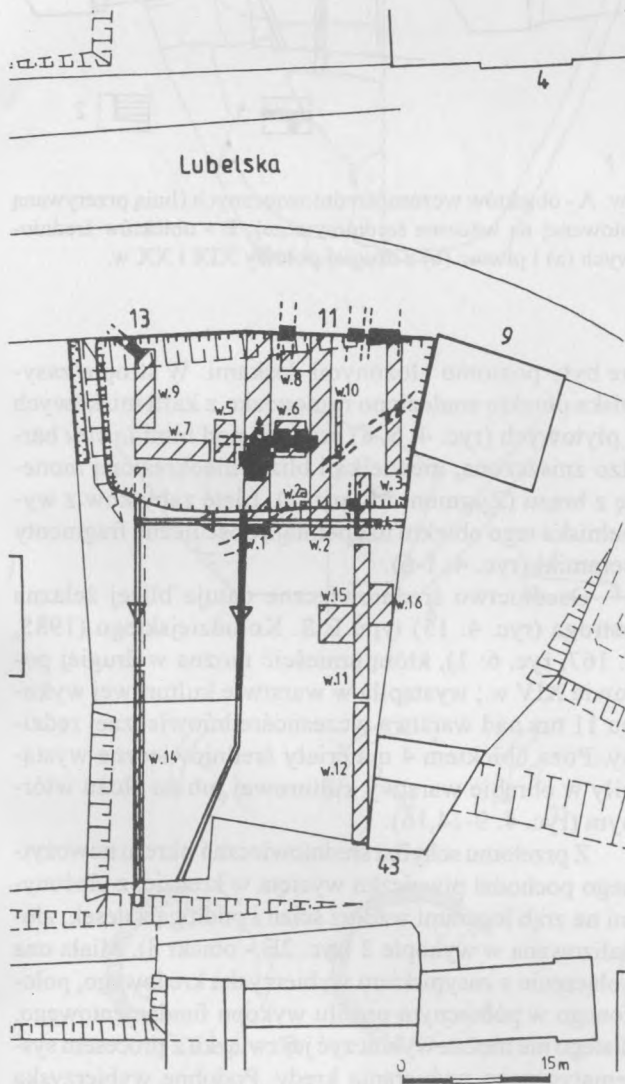
Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WOJCIECH MAZUREK

WYNIKI BADAŃ I NADZORÓW ARCHEOLOGICZNYCH W CHELMIE W 1995 I 1996 ROKU PRZY UL. LUBELSKIEJ 11-13

Archeologiczne badania ratownicze przy ul. Lubelskiej 11-13 w Chełmie podjęte zostały w związku z planowanym wznoszeniem budynku biurowego przez firmę ubezpieczeniową PZU Życie S.A. Koszty badań i nadzorów pokryte zostały w całości przez inwestora.

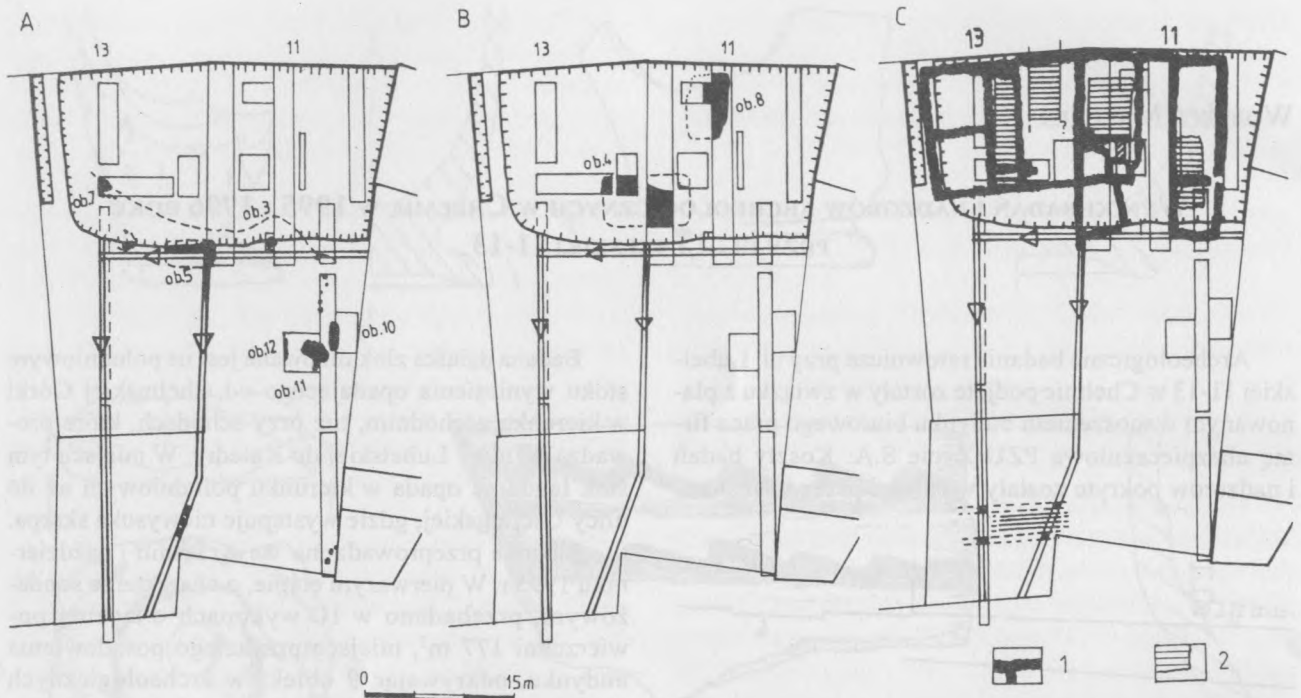

Ryc. 1. Chełm, ul. Lubelska 11-13. Lokalizacja odkrytych korytarzy podziemi kredowych i ich zasypisk na tle wykopów badawczych, wykopu fundamentowego oraz wykopów kanalizacyjnych.

Badana działka zlokalizowana jest na południowym stoku wyniesienia opadającego od Chełmskiej Górki w kierunku zachodnim, tuż przy schodach, które prowadzą od ulicy Lubelskiej do Katedry. W miejscu tym stok łagodnie opada w kierunku południowym aż do ulicy Uściługskiej, gdzie występuje niewysoka skarpa.

Badania przeprowadzono we wrześniu i październiku 1995 r. W pierwszym etapie, o charakterze sondazowym, przebadano w 10 wykopach o łącznej powierzchni 177 m², miejsce przyszłego posadowienia budynku, odkrywając 9 obiektów archeologicznych obok licznych nawarstwień kulturowych, relikwów piwnic, ław fundamentowych oraz nieznanych dotąd odcinków podziemi kredowych (ryc. 1). W drugim etapie rozpoznany został układ nawarstwień z tyłu budynku, eksplorowano 3 wykopy (11-12, 14). Badania systematyczne zostały uzupełnione przez nadzory nad wykopem fundamentowym oraz wykopami kanalizacyjnymi i energetycznymi, przeprowadzone wiosną i jesienią 1996 r.

Najstarszymi zabytkami, odkrytymi w czasie badań były nieliczne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, znajdowane wyłącznie w obrębie warstwy kulturowej, a które na podstawie technologii wyrobu datować można na IX/X wiek. W wyniku prowadzonych badań stwierdzono północny zasięg występowania naturalnej, tłustej rędziny o barwie intensywnie czarnej (ryc. 2A), w której występował wyłącznie wczesnośredniowieczny materiał zabytkowy, głównie ceramiczny, ale także inne zabytki, w tym fragmenty szklanych bransolet. Na północ od tej granicy materiał wczesnośredniowieczny występował wyłącznie na złożu wtórnym. Natomiast na południe od niej natrafiono na relikty kilku obiektów wczesnośredniowiecznych, z których żaden nie był pozostałością budynku mieszkalnego. Obiekt 3 to najprawdopodobniej dno pieca wolnostojącego (?), wyłożonego potłuczonymi fragmentami kilku naczyń (ryc. 3: 1-8). Identyczne piece zostały odkryte m.in. na osadzie w Strzyżowie, gdzie datowane są na IX/X wiek (K. Musianowicz 1975, s. 88, 92). Naczynia z obiektu 3, obok fragmentów szklanych bransolet o barwie miodowej (ryc. 3: 9-11) oraz niebieskozielonej (ryc. 3: 12-15), stanowią najlepsze wyznaczniki chronologiczne osadnictwa wczesnośredniowiecznego, pozwalające datować go na XI-XIII wiek.

Ryc. 2. Chełm, ul. Lubelska 11-13. Lokalizacja na tle siatki wykopów: A - obiektów wczesnośredniowiecznych (linią przerywaną oznaczono północny zasięg naturalnej warstwy czarnej rędziny datowanej na wczesne średniowiecze); B - obiektów średniowiecznych i z początku okresu nowożytnego; C - ław fundamentowych (a) i piwnic (b) z drugiej połowy XIX i XX w.

Rozległy i regularny obiekt 5 o płaskim dnie, które wycięte zostało w czystej kredzie i wyłożone faszyną z pojedynczymi grubszymi, częściowo przepalonymi gałęziami, to najprawdopodobniej dół na kamień kredowy lub na wapno palone. Był on wypełniony pokruszonym, częściowo sprażonym kamieniem kredowym z nielicznymi zabytkami, głównie drobnymi fragmentami ceramiki. Podobne wypełnisko miał obiekt 7, którego spąg został odkryty w wykopie 7. Kolejne obiekty wczesnośredniowieczne nr 10, 11 i 12 leżały obok siebie w miejscu, gdzie stwierdzono niewielki uskok w stoku kredowym. Ich funkcja jest niejasna, lecz duża ilość węgla drzewnego w obiekcie 11 sugeruje ich gospodarczy charakter. Listę obiektów z tego okresu zamykają niewielkie dołki postłupowe oraz prawdopodobny relikwiarz ziemianki z piecem kopułowym, która została odkryta w wykopie kanalizacyjnym w południowej części działki.

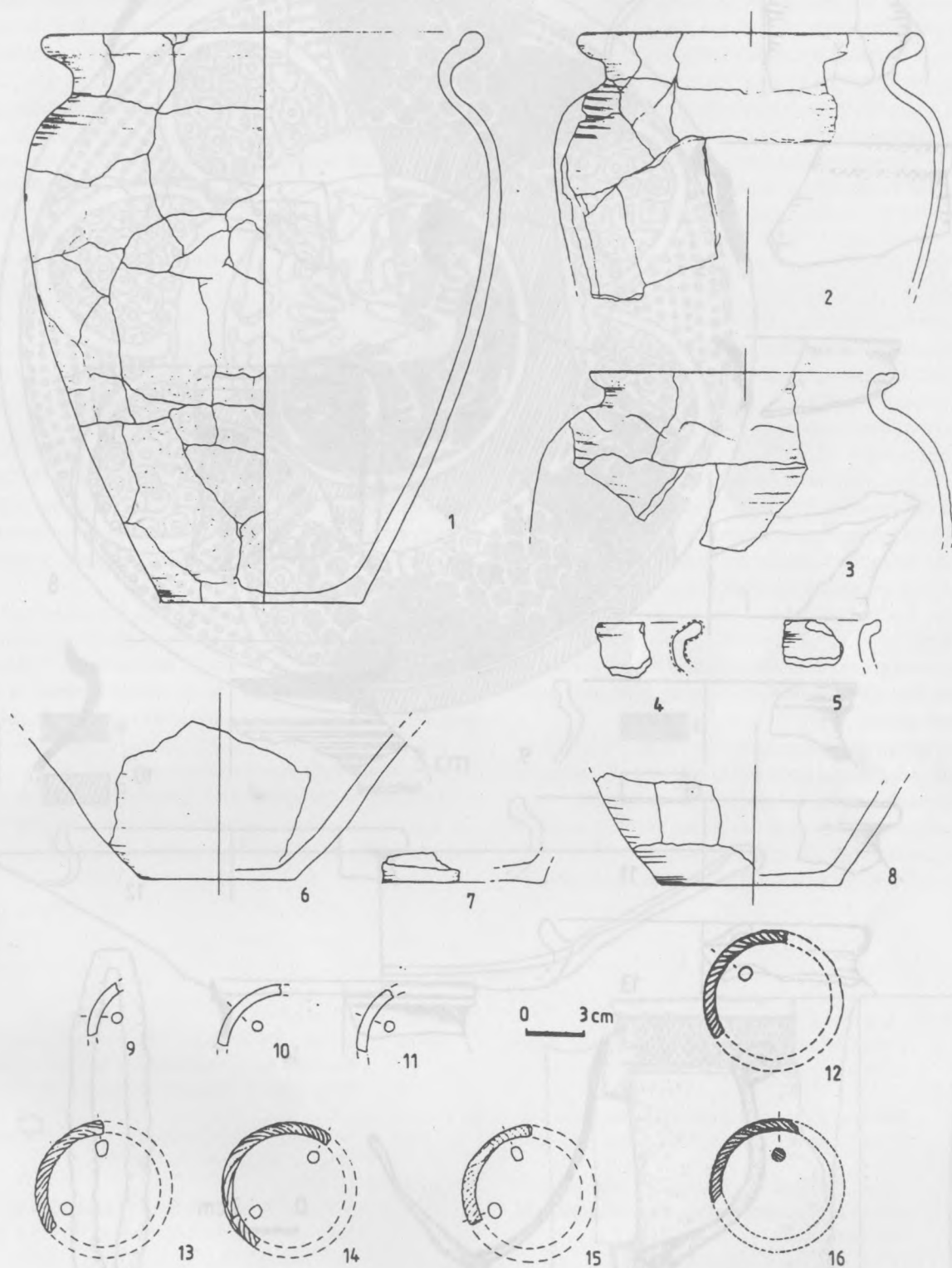
W obrębie działki nie stwierdzono żadnych elementów obronnych w postaci wałów czy fosy z tej najstarszej fazy osadnictwa.

Z okresu średniowiecza, kiedy Chełm otrzymał prawa miejskie, pochodzi jeden obiekt o charakterze najprawdopodobniej mieszkalnym, ziemiankowym, położony około 11,00 m na południe od współczesnej ulicy Lubelskiej (ryc. 2B - obiekt 4). Przypuszczalnie miał on prostokątny zarys o wymiarach około 8,50 x 5,00 m oraz płaskie dno wycięte w kredzie. Ściany oszalowa-

ne były poziomo ułożonymi deskami. W stropie zasypiska obiektu znaleziono rumowisko z kafli miskowych i płytowych (ryc. 4: 5, 8) oraz tuż pod nimi *in situ* bardzo zniszczoną, niewielką i bliżej nieokreśloną monetę z brązu (Zygmunt I Stary -?). Listę zabytków z wypełniska tego obiektu uzupełniają dość liczne fragmenty ceramiki (ryc. 4: 1-6).

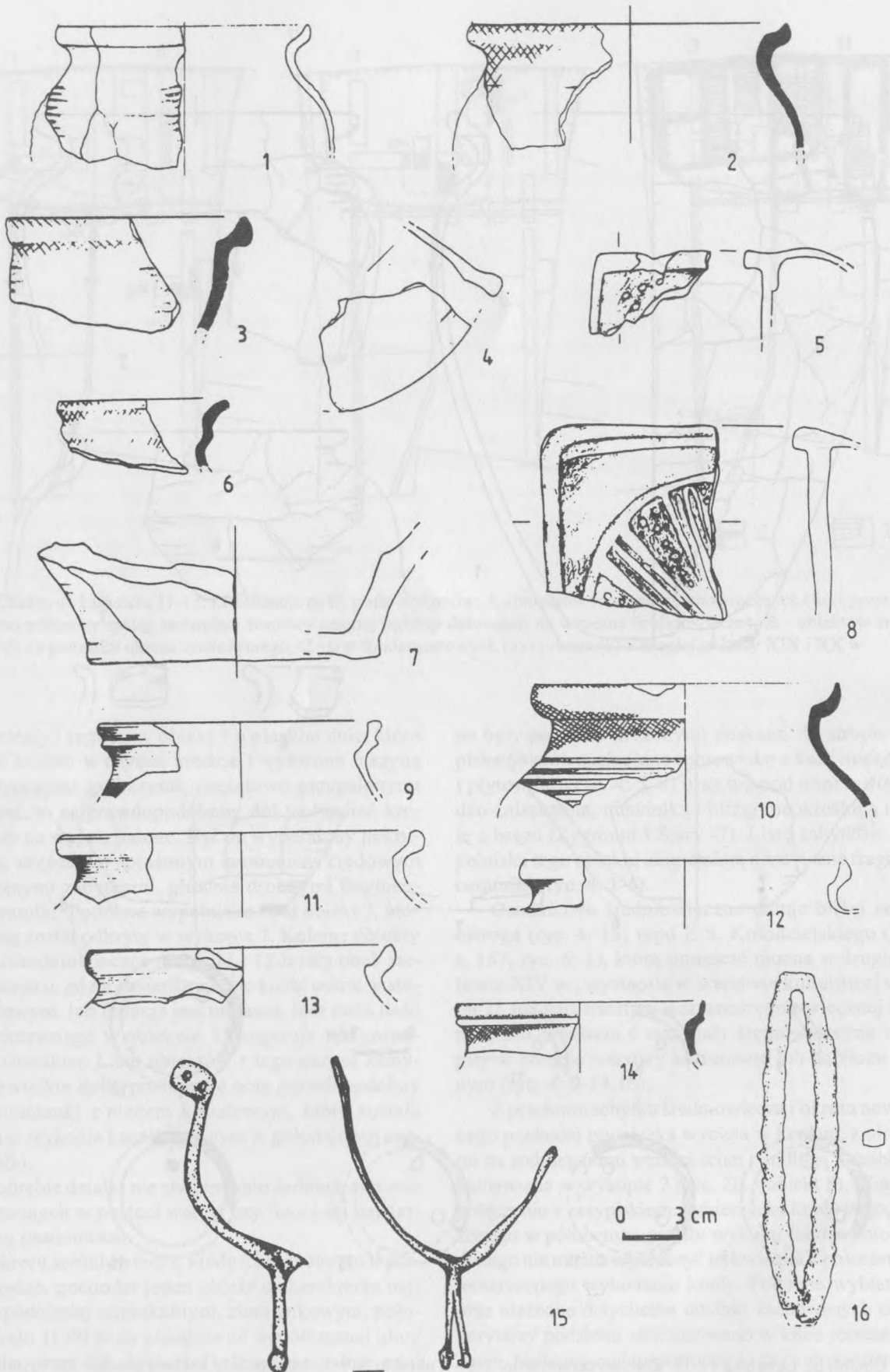
Osadnictwo średniowieczne datuje bliżej żelazna ostroga (ryc. 4: 15) typu E S. Kołodziejskiego (1985, s. 167, ryc. 6: 1), którą umieścić można w drugiej połowie XIV w.; wystąpiła w warstwie kulturowej wykopu 11 tuż nad warstwą wczesnośredniowiecznej rędziny. Poza obiektem 4 materiały średniowieczne wystąpiły w obrębie warstwy kulturowej lub na złożu wtórnym (ryc. 4: 9-14,16).

Z przełomu schyłku średniowiecza i okresu nowożytnego pochodzi piwniczka wycięta w kredzie, z ułożonymi na zrąb legarami wzdłuż ścian i podłogą z desek, zlokalizowana w wykopie 2 (ryc. 2B - obiekt 8). Miała ona połączenie z zasypiskiem wybierzyska kredowego, położonego w północnym profilu wykopu fundamentowego, dlatego nie można wykluczyć jej związku z procesem systematycznego wybierania kredy. Podobne wybierzyska oraz nieznanne dotychczas odcinki zachowanych do dziś korytarzy podziemnych zlokalizowano w kilku jeszcze miejscach. Najlepiej zachowane odcinki ślepych podziemnych korytarzy odkryte zostały z dobudowaną w późniejszych czasach ceglana klatką schodową poniżej wykopu 1.

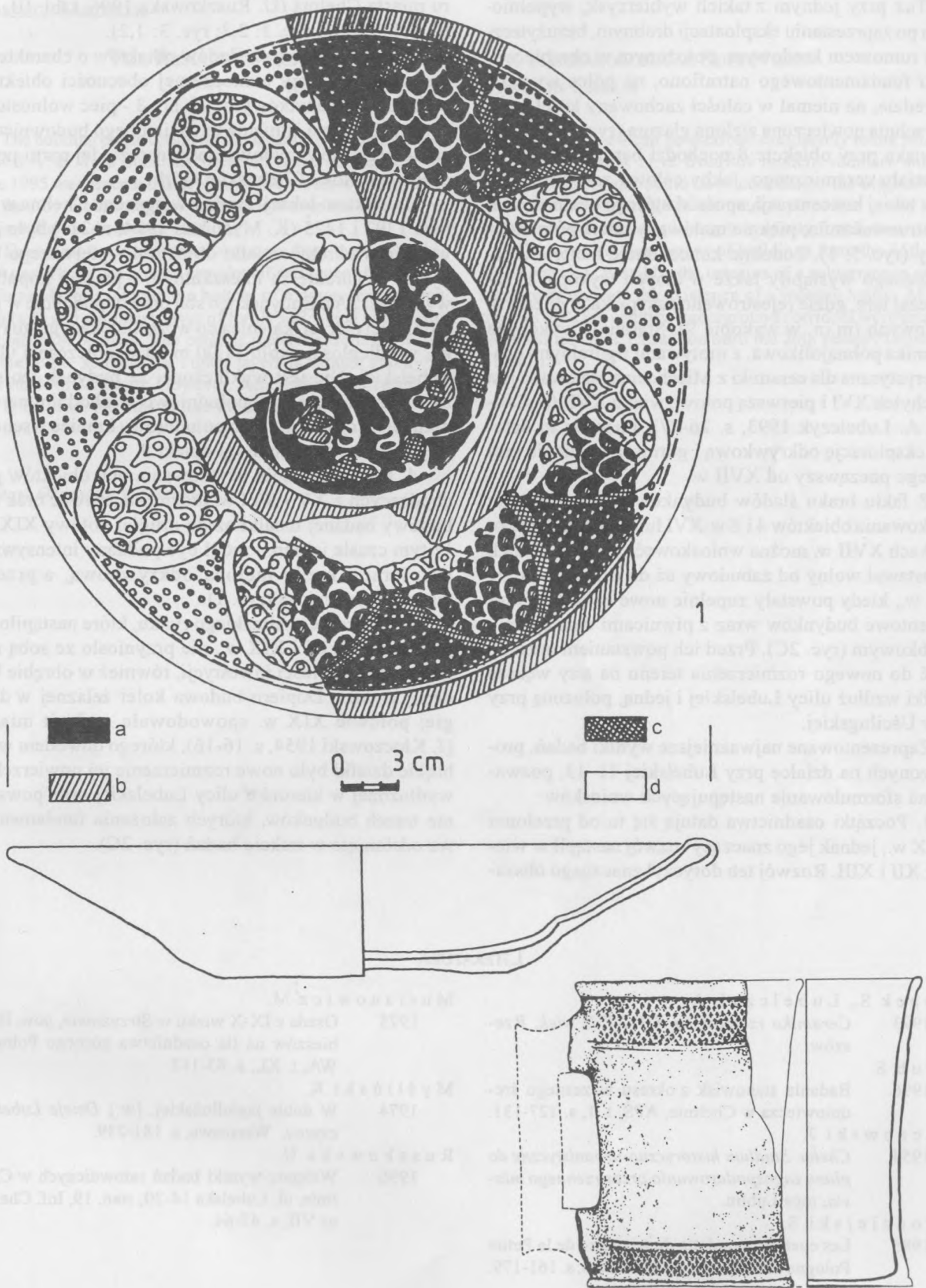

Ryc. 3. Chełm, ul. Lubelska 11-13. Zabytki ceramiczne: 1-8 - z obiektu 3; 9-11 - bransolety szklane gładkie barwy miodowej z warstwy kulturowej; 13-15 - bransolety szklane skręcane barwy niebieskawej z obiektu 11; 12, 16 - z warstwy kulturowej (rys. A. i A. Broniccy, T. Mazurek).

Ryc. 4. Chełm, ul. Lubelska 11-13. Zabytki średniowieczne: 1-8 - obiekt 4; 9-16 - z warstwy kulturowej wykopu 11 (rys. A. i A. Broniccy, T. i W. Mazurkowie).

Ryc. 5. Chełm, ul. Lubelska 11-13. Ceramika nowożytna XVI/XVII w.: 1 – z warstwy kulturowej wykopu 8 (a – ciemnobrunatny, b – jasnobrunatny, c – zielony, d – kremowy); 2 – z półki wyciętej w kredzie przy zasypisku korytarza podziemi (rys. A. Bronicka - 1, T. Mazurek - 2).

Tuż przy jednym z takich wybierzysk, wypełnionych po zaprzestaniu eksploatacji drobnym, beżużytecznym rumoszem kredowym, położonym w obrębie wykopu fundamentowego natrafiono, na półce wyciętej w kredzie, na niemal w całości zachowany kufel z powierzchnią powleczoną zieloną glazurą (ryc. 5: 2). Z rumowiska przy obiekcie 8 pochodzi bardzo duża seria materiału ceramicznego, jakby celowo zdeponowanego w takiej koncentracji, spośród którego udało się zrekonstruować m.in. pięknie malowany talerz półmajolikowy (ryc. 5: 1). Podobne koncentracje materiału ceramicznego wystąpiły także w innych wykopach, zazwyczaj tam, gdzie rejestrowano zasypiska wybierzysk kredowych (m.in. w wykopie 9). Starannie wykonana ceramika półmajolikowa, z motywami figuralnymi charakterystyczna dla ceramiki z Miechocina, datowana jest na schyłek XVI i pierwszą połowę wieku XVII (S. Czopek, A. Lubelczyk 1993, s. 26-27). Pozwala to datować eksplorację odkrywkową i górniczą kamienia kredowego począwszy od XVII w.

Z faktu braku śladów budynków po zaprzestaniu użytkowania obiektów 4 i 8 w XVI lub najpóźniej w początkach XVII w. można wnioskować, że teren działek pozostawał wolny od zabudowy aż do drugiej połowy XIX w., kiedy powstały zupełnie nowe założenia fundamentowe budynków wraz z piwnicami o sklepieniu kolebkowym (ryc. 2C). Przed ich powstaniem musiało dojść do nowego rozmierzenia terenu na trzy węższe działki wzdłuż ulicy Lubelskiej i jedną, położoną przy ulicy Uściługskiej.

Zaprezentowane najważniejsze wyniki badań, prowadzonych na działce przy Lubelskiej 11-13, pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Początki osadnictwa datują się tu od przełomu IX i X w., jednak jego znaczący rozwój nastąpił w wiekach XII i XIII. Rozwój ten dotyczył znacznego obsza-

ru miasta Chełma (U. Ruszkowska 1996, tabl. III, IV; S. Gołub 1996, ryc. 1: 2,3; ryc. 3: 1,2).

2. Brak wyraźnych śladów obiektów o charakterze mieszkalnym, przy jednoczesnej obecności obiektów o charakterze użytkowym, jak np. 3 - piec wolnostojący - wskazuje na istnienie tu naziemnego budownictwa zrębowego lub zabudowy gospodarczej tej partii południowego stoku Chełmskiej Górki.

3. Efektem lokacji średniowiecznego Chełma w latach 1392 i 1425 (K. Myśliński 1974, s. 211) było powstanie w obrębie działki obiektu 4 - pierwszego budynku o charakterze mieszkalnym z piecem kopułkowym (ryc. 2A). Budynek ten stał prawdopodobnie w południowej pierzei, kalenicą do wczesnolokacyjnego rynku, w odległości około 11,00 m od współczesnej ulicy Lubelskiej. Nie jest wykluczone, że budynek ten stał równocześnie tuż przy południowo-wschodnim narożniku tegoż rynku, którego południowy kraniec wschodniej pierzei stanowić mógł obiekt 8.

4. Po zaprzestaniu użytkowania obu obiektów pochodzących z XV i XVI w. można sugerować brak zabudowy badanej działki aż do drugiej połowy XIX w. W tym czasie jej teren mógł być poddany intensywnej eksploracji kredy metodą odkrywkową, a przede wszystkim górniczą (ryc. 1).

5. Skrócenie chełmskiego rynku, które nastąpiło na przełomie XVIII i XIX w., nie przyniosło ze sobą nagłego wzrostu ilości inwestycji, również w obrębie badanej działki. Dopiero budowa kolei żelaznej w drugiej połowie XIX w. spowodowała rozkwit miasta (J. Kłoczowski 1954, s. 16-16), którego dowodem w obrębie działki było nowe rozmierzenie jej powierzchni wydłużonej w kierunku ulicy Lubelskiej oraz powstanie trzech budynków, których założenia fundamentowe odsłonięto w trakcie badań (ryc. 2C).

LITERATURA

Czopek S., Lubelczyk A. 1993	<i>Ceramika rzeszowska XIV-XVIII wiek</i> , Rzeszów.	Musianowicz M. 1975	Osada z IX-X wieku w Strzyżowie, pow. Hrubieszów na tle osadnictwa górnego Pobuża, WA, t. XL, s. 83-112.
Gołub S. 1996	Badania stanowisk z okresu wczesnego średniowiecza w Chełmie, APŚ, t. 1, s. 127-131.	Myśliński K. 1974	W dobie jagiellońskiej, [w:] <i>Dzieje Lubelszczyzny</i> , Warszawa, s. 181-239.
Kłoczowski J. 1954	<i>Chełm. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta</i> , mps Lublin.	Ruszkowska U. 1996	Wstępne wyniki badań ratowniczych w Chełmie, ul. Lubelska 14-20, stan. 19, Inf. Chełm, nr VII, s. 47-64.
Kołodziejcki S. 1985	Les eperons a molette du territoire de la Petite Pologne au Moyen Age, Memoires, s. 161-179.		

